

A magyar könyvtárosság etikai kódexének kidolgozására alakított etikai munkabizottság tevékenységéről*

A 2004 első félévében az MKE elnöksége és a Könyvtári Intézet által a könyvtáros etikai kódex kidolgozására létrehozott etikai munkabizottság úgy véli, hogy előkészületi munkálatai abba a szakaszba érkeztek, amikor hozzáláthat a kódex első szövegtervezetének kidolgozásához. Ezért helyesnek és szükségesnek tartja, hogy megbízóit tájékoztassa eddigi tevékenységéről és javaslatot tegyen a folytatásra nézvést.

Az etikai munkabizottság 2004 folyamán három ülést tartott.

A testület június 2-ai ülésén a Papp István által készített háttéranyag alapján a kódexszel kapcsolatos általános kérdésekkel foglalkozott, és egységes álláspontot alakított ki a vitás kérdésekben, továbbá lépéseket tett az előmunkálatok szélesebb körben való megismertetésére (ez ügyben levéllel fordult az MKE elnökségéhez, az általános és középiskolák igazgatói közösségéhez).

A szeptember 28-ai ülésen foglalkozott a más szakmákra vonatkozó és a külföldi könyvtárosi etikai kódexekből levonható tanulságokkal, valamint a hazai etikai kódexszel kapcsolatos teendőkkal és tartalmi kérdésekkel.

A december 7-ei ülésen meghallgatta a könyvtáros szakma tekintélyes, gazdag tapasztalatokkal rendelkező és etikai kérdésekben mérvadónak tekinthető személyeinek véleményét az eddig az időpontig megjelent, idevágó közlemények alapján az etikai kódex szükségességéről, tartalmáról, formájáról, az ezzel kapcsolatos teendőkről és kívánatos intézkedésekről.

Az munkabizottság ez idő alatt szorgalmazta, hogy a magyar könyvtári szakajtó minden fóruma foglalkozzék az etikai kódex kérdéseivel. A háttéranyag mellett megjelentek vagy megjelenés alatt állnak a etikai munkabizottság tagjainak és más szakértőknek a hozzászólásai, a külföldi könyvtárosi etikai kódexek áttekintése, más szakmák etikai kódexeinek kivonatai.

A tervek szerint a sajtóközlemények alapján és az etikai munkabizottság tagjainak részvételével 2005 első felében regionális értekezletek (és esetleg más fórumok, pl. könyvtárosképző intézmények, szakmai körök, könyvtári kollektívák) vitatják meg az etikai kódexszel kapcsolatos problémákat részint a kódex tartalmának érlelése, részint az etikai tudatosság növelése végett.

A fentiek alapján a etikai munkabizottság a következő javaslatokat teszi.

* Ez a 2005. év eleji állapotot rögzítő feljegyzés az etikai kódex vitája jelenlegi állásának összegző áttekintése; a további hozzászólásoknak, véleményeknek természetesen változtatlanul helyet adunk. – A szerk.

Etikai kódex

A kidolgozandó etikai kódex (az etikai munkabizottság elvetette esetleges más elnevezését, mint pl. etikai irányelvek) a lehetőségekhez képest rövid, tömör összefoglalása legyen a hazai könyvtárosság etikai alapelveinek, ugyanakkor vegye tekintetbe szakmánk nemzetközi jellegét. A kódex ne törekedjék olyan kérdések rendezésére, amelyekkel más dokumentumoknak kell foglalkozniuk. Kifejezés módja legyen egyszerű és világos, hogy képes legyen a társadalom széles köreit is megszólítani.

A kódex pontjaihoz magyarázatok, kommentárok, értelmezések fűzhetők, elősegítendő a kódex konkrét esetekre történő alkalmazását. Ezek a kommentárszövegek a kódex kidolgozásával párhuzamosan is készülhetnek.

Kibocsátó

A kódexet – mivel egyének magatartását kívánja szabályozni – olyan szervezet(ek)nek kell kibocsátani(ok), amely(ek) főként természetes személyekből álló személyes tagsággal rendelkezik(nek). Ezért első helyen a Magyar Könyvtárosok Egyesülete mint a legátfogóbb szakmai szervezet jön számításba a kódex kibocsátójaként. Kívánatos azonban, hogy a többi, főként személyes tagsággal bíró egyesület is csatlakozzék a kibocsátóhoz. Megfontolandó azonban, hogy esetleg az intézményeket, könyvtárakat tömörítő szervezetek is közéjük lépjenek. A kibocsátók között való szereplés természetesen nem korlátozza az illető egyesületet, hogy maga is megfogalmazza saját etikai kódexét, feltéve ha összhangban van az MKE kódexével. A közös kibocsátás mindenesetre feltételezi, hogy az MKE elnöksége máris lépjen kapcsolatba az érintett egyesületekkel, szervezetekkel. Ugyanakkor annak sincs akadálya, hogy valamely szervezet utólag, a kódex kibocsátása után csatlakozzék hozzá, illetve fogadja el a benne lefektetett etikai normákat.

Az etikai kódex érvényessége

Az etikai munkabizottság arra az álláspontra helyezkedett, hogy mivel a könyvtáros szakma etikájáról van szó, s a könyvtárosság felsőfokú szakképzettséget igénylő foglalkozás, az etikai kódex voltaképpen a felsőfokú szakképzettségű könyvtárosokra vonatkozzék. Nem ritka azonban az a vélemény sem, hogy a kódex valamennyi könyvtári dolgozóra legyen érvényes. Ezért a munkabizottság – fenntartva eredeti álláspontját – nem kívánja ezt a kérdést eldönteni, és a továbbiakban a könyvtárosság szakmai etikájával foglalkozik, rábízva más fórumokra, illetve dokumentumokra annak megállapítását, ki is tekinthető voltaképpen könyvtárosnak.

A fenti megfontolásból következően nem alkalmaz olyan kifejezést, mint „hatály” vagy „illetékesség” stb., hiszen a kódex elfogadása és követése végső soron egyéni döntés kérdése.

Így értelmét veszti az a felvetés is, hogy a kódex érvénye az MKE, illetve a többi kibocsátó vagy aláíró szervezet tagságára vonatkozna. Egyfelől nem minden könyvtáros egyben tagja eme szervezeteknek, másfelől a tagság köre elvileg általában nem korlátozódik a könyvtárosnak nevezhető vagy felsőfokú könyvtárosi szakképzettséggel rendelkező személyekre. A kódex mint olyan a kibocsátóknak a könyvtárosság etikai alapelveiről vallott nézeteit fejezi ki, s követésüket nem csak saját tagságuk, hanem minden könyvtáros számára ajánlja.

A kódex érvényességét tehát az egész könyvtárosságra célszerű megállapítani, és ennek megfelelően tartalmát a legáltalánosabb kérdésekre korlátozni, hogy bármely típusú könyvtárban, bármely munkakörben dolgozó könyvtárosra is vonatkozhasse. Ezért nemcsak ajánlatos, de szükséges is lehet egyes könyvtárosi foglalkozási körökre, szakterületekre, különféle könyvtártípusokban dolgozó könyvtárosokra részletező etikai kódexeket kidolgozni, sőt egyes könyvtárak vagy könyvtári rendszerek is megalkothatják a maguk kódexeit.

Rá kell mutatni arra is, hogy a kódex a magyar könyvtárosságra vonatkozik, tehát a Magyarországon tevékenykedő könyvtárosoknak, valamint a kibocsátó szervek tagsági körébe tartozó külföldi könyvtárosoknak ajánlott a benne foglaltak követése.

A könyvtár mint intézmény tevékenységét nem egy etikai kódex, hanem (bár bennük is nyomon követhetők bizonyos etikai alapelvek) jogszabályok, szabályzatok és egyéb normatív előírások szabályozzák. Ezért nem állítható, hogy a könyvtárosság mint hivatás etikai kódexének érvényessége kiterjed egyfajta működési szabályzatként az egyes könyvtárakra külön-külön is.

Az etikai kódex vállalása

Figyelemre méltó az a felvetés, hogy valaki egy szakma művelőjévé a diploma megszerzésével vagy pedig a szakmai etika vállalásával (lásd: orvosi eskü) válik. Lehetséges, hogy a könyvtárosság esetében egyelőre nem érvényesíthető teljes mértékben ez a követelmény, mégis kívánatos volna errefelé tartani. Ha eskütételről nem is beszélünk, a könyvtáros etikai alapelvek személyes elfogadását mégis célszerű volna nyilvános aktussá tenni. Az etikai tudatosság növelése mellett ennek komoly PR-hatása is lehet. Vitathatatlan azonban az a követelmény, hogy a könyvtárosi etikai kódex érvénye az egész szakmára vonatkozzék, függetlenül attól, hogy valaki elfogadja-e vagy sem, betartja-e vagy sem. Az etikai munkabizottság nem foglal állást abban a tekintetben, hogy mikor és milyen körülmények között történjék ez meg; bízik abban, hogy a gyakorlat majd kiforogja a megfelelő formákat. A munkabizottság véleménye szerint azonban kézenfekvő, hogy az

etikai kódex (amely díszes oklevél formáját is öltheti) átvétele és aláírása mindenekelőtt a könyvtáros diploma kiadásakor, esetleg a munkábaálláskor vagy egy könyvtáros szervezetbe/egyesületbe való belépéskor, vagy valamely rendezvény keretében, a helyi kezdeményezéstől és döntéstől függően történjék meg.

Annak fejében viszont, hogy a könyvtáros magára nézve kötelezőnek ismeri el az etikai kódexet, ha a benne foglaltak szerint cselekszik, s ezért hátrány, sőt támadás vagy egzisztenciális veszélyeztetés éri, méltányos, hogy a kódex kibocsátója részéről kellő védelemben részesüljön.

Elvetendő és elítélendő az az álláspont, amely az etikus magatartást az anyagi elismerés mértékétől, a társadalmi elismertségtől és presztízstől, a munkakörülményektől, általában az anyagi és erkölcsi ellenszolgáltatástól teszi függővé, vagy akár csak kölcsönös összefüggést tételez fel közöttük. Az etikai eszmények és alapelvek érvényesülése nem öltheti az árucseré formáját. Más kérdés, hogy a szakmai etikát követő szolgálat ad szilárd erkölcsi alapot ahhoz, hogy a könyvtárosság megfelelő és arányos részesedést várhasson el a társadalom anyagi javaiból mind a könyvtári szolgáltatások és körülményeik fejlesztésére, mind tagjainak boldogulásához, materiális és szellemi létfeltételei biztosításához.

Noha a kódexben foglaltak egyénekre vonatkoznak és egyének vállalják követségüket, mégis üdvözlendő volna, ha egy-egy könyvtár vagy bármilyen könyvtári közösség kinyilvánítaná, hogy magára nézve kötelező érvényűnek ismeri el a kódex téziseit, s mérvadónak a felállítandó etikai bizottság véleményét.

Etikai bizottság

Az etikai munkabizottság feltétlenül szükségesnek tartja, hogy az MKE elnöksége az etikai kódex elfogadásával és kibocsátásával egyidejűleg megbízza egy testületet (etikai bizottságot) a kódex érvényesülésének és hatásának nyomonkövetésével és előmozdításával. (Ha a kódexnek társkibocsátói is vannak, nyilván nekik is delegálniuk kell egy-egy tagot az etikai bizottságba.)

Az eddigi eszmecserék során egységes álláspontként alakult ki, hogy nincs mód, de nem is szükséges az etikai kódex érvényesülését bizonyos szankciókkal, fegyelmi fórumok és eljárások felállításával és bevezetésével elősegíteni. Ez következik abból, hogy az etikai kódex nem jogszabály, érvényessége az önkéntes elfogadáson alapszik, és a könyvtáros szakma gyakorlásának jelenleg nem előfeltétele egy kamarai jogosultságokkal rendelkező szervezetbe való tartozás.

Viszont nagyon is szükség van arra, hogy legyen egy olyan fórum, amely figyelemmel kíséri a szakmai etika alakulását, hatását, érvényesülését; amely eligazítást és tanácsot ad etikai kérdésekben; számon tartja az etikai alapelvek sérelmét; szükség szerint és megfelelő for-

mában (általában kerülve a személyeskedést, és végső fegyverként az esetek és érintettek nyilvánosságra hozatalát használva) fellép a vétők ellen; védelmet nyújt azoknak, akik etikus magatartásuk miatt szenvednek sérelmet vagy hátrányt. Az etikai bizottság inkább a pozitív példák felmutatásával, semmint a nyilvános megrovás eszközével él. A negatív etikai gyakorlattól és magatartástól elhatárolja magát, ezt észrevételezi, de nem folytat le fegyelmi eljárásokat, nem szankcionál. Az etikai bizottság olyan feladatokat lát el, mint például

- az MKE elnöksége (és a többi kibocsátó szervezet) megbízásából előmozdítja a könyvtáros szakma etikai tudatosságát és magatartását, az etikai kódex hatását (lásd a következő szakaszt);
- e területen a nyilvánossággal és képviselőivel, a sajtóval való kapcsolattartás;
- a hozzá forduló könyvtárosok vagy intézmények, könyvtárak eligazítása, támogatása etikai ügyekben;
- a tudomására jutott pozitív és negatív etikai jelenségek kivizsgálása, nyilvánosságra hozatala;
- az etikai kódex gondozása, kommentárokkal és magyarázatokkal való ellátása, esettanulmányokkal, a vonatkozó publikációk teljes szövegével vagy bibliográfiájával való gazdagítása;
- a MKE honlapján egy etikai oldal vezetése, esetleg egy önálló etikai honlap nyitása.

Az etikai bizottság felállításáról, feladatairól, tagságáról, működéséről célszerű volna az MKE alapszabályában intézkedni. Kívánatosnak látszik, hogy az MKE mindenkori elnökségének egyik tagja vezesse.

Az etikai kódex hatásának előmozdítása

Az etikai munkabizottság hangsúlyozza, hogy voltaképpen a szakma etikai tudatosodása, az etikus szakmai magatartás megerősítése a cél, amelynek egyik, talán legfontosabb eszköze az etikai kódex megalkotása és folyamatos gondozása. Ugyanis magának az etikai kódexnek is igazodnia kell a társadalomban és a szakmában bekövetkező változásokhoz, és tartós, sőt változatlan elemek mellett az aktuális kérdésekre adandó válaszokat is tartalmaznia kell.

Igen lényeges feladat, hogy az etikai kódex fontossága kellő elismerést nyerjen a szakmán belül (különösen a tekintélyes véleményformálók és a hivatali előljárók körében), hogy a benne foglaltak megfelelőképpen érvényesülhessenek a szakma mindennapi gyakorlatában, rövid és hosszú távú gondolkodásában. Az etikai kódex megalkotásának folyamatát is ennek érdekében kell állítani.

A cél az, hogy minél többen kerüljenek kapcsolatba az előkészületi munkákkal, majd legyenek érdekeltek a kódex és a könyvtári élet viszonyának erősítésében, hatóerejének növelésében. Különösen fontos a fiatal nemzedékek, ezen belül a pályára felkészülő diákok körében

nyilvánvalóvá tenni a szakma etikai aspektusát és a könyvtáros etikus magatartásának alapvető követelményét.

Bizonyos lépések már történtek ebben az irányban (a szakzsajtó igénybevétele, az etikai munkabizottság tevékenysége), de további határozott lépésekre van szükség. Az MKE elnökségére és a Könyvtári Intézetre mint az ügyet felvállaló szervekre mindenekelőtt a következők várnak:

- szervezzenek, illetve kezdeményezzenek konferenciákat régióként, szakterületenként, intézménytípusonként, valamint a könyvtárosképző intézményekben az etikai kódexszel kapcsolatos kérdésekről (a konferenciákra 2005 elejétől az etikai kódex elfogadásáig, tehát 2006 elejéig kerülhet sor);
- az MKE elnöksége terjessze a 2005. évi küldöttközgyűlés elé megvitatásra a kódex első szövegtervezetét; ha ez az idő rövidsége miatt nem lehetséges, akkor írásban kell kikérni a küldötteket delegáló szervezetek véleményét – ugyanis az elfogadhatatlan, hogy a 2006. évi küldöttközgyűlés elé úgy terjessze elfogadásra a kódexet az elnökség, hogy a küldöttek, illetve szervezetek előzőleg nem fejthették ki hivatalos formában véleményüket;
- ha a küldöttközgyűlés megfelelő kiindulási pontnak tartja a szövegtervezetet, átdolgozott változatát tűzze a 2005. évi vándorgyűlés napirendjére;
- a végleges szövegtervezetet az MKE elnöksége jóváhagyásra és kibocsátásra terjessze a 2006. évi küldöttközgyűlés elé;
- a Könyvtári Intézet tekintse át, milyen kutatási programot lenne célszerű indítani a könyvtáros társadalom etikai tudatosságának és magatartásának vizsgálatára és fejlesztésére;
- a kódex tervezetének elkészülte után lépjenek kapcsolatba az érintett szervezetekkel, elsősorban a személyes tagsággal bíró könyvtáros egyesületekkel annak érdekében, hogy nyilatkozzanak, szerepelni kívánnak-e a kódex kibocsátói között;
- tegyenek lépéseket a könyvtárosképző intézményeknél annak érdekében, hogy az oktatásban megfelelő helyet kapjon az etikai aspektus akár önálló stúdium formájában, akár a különböző tantárgyak ismeretanyagába és készségfejlesztésébe beépítve, s hogy a könyvtáros továbbképzés is kellő figyelmet fordítson erre a témára;
- ösztönözzék az érintett szakmai köröket, szervezeteket és egyesületeket arra – ha szükségét látják –, hogy kezdjék meg az általános etikai kódex kidolgozásával párhuzamosan (vagy annak elfogadását követően) saját szakterületükre, intézménytípusukra, szakmai feladatkörökre vonatkozó, speciális etikai kódexek összeállítását;
- a fentiekről folyamatosan tájékoztassák a nyilvánosságot, elsősorban a könyvtárak használóinak körét.

Papp István